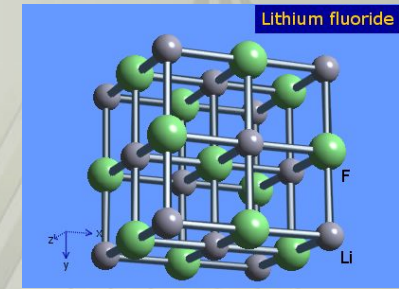

AKADEMIA GÓRNICZO-HUTNICZA
IM. STANISŁAWA STASZICA W KRAKOWIE

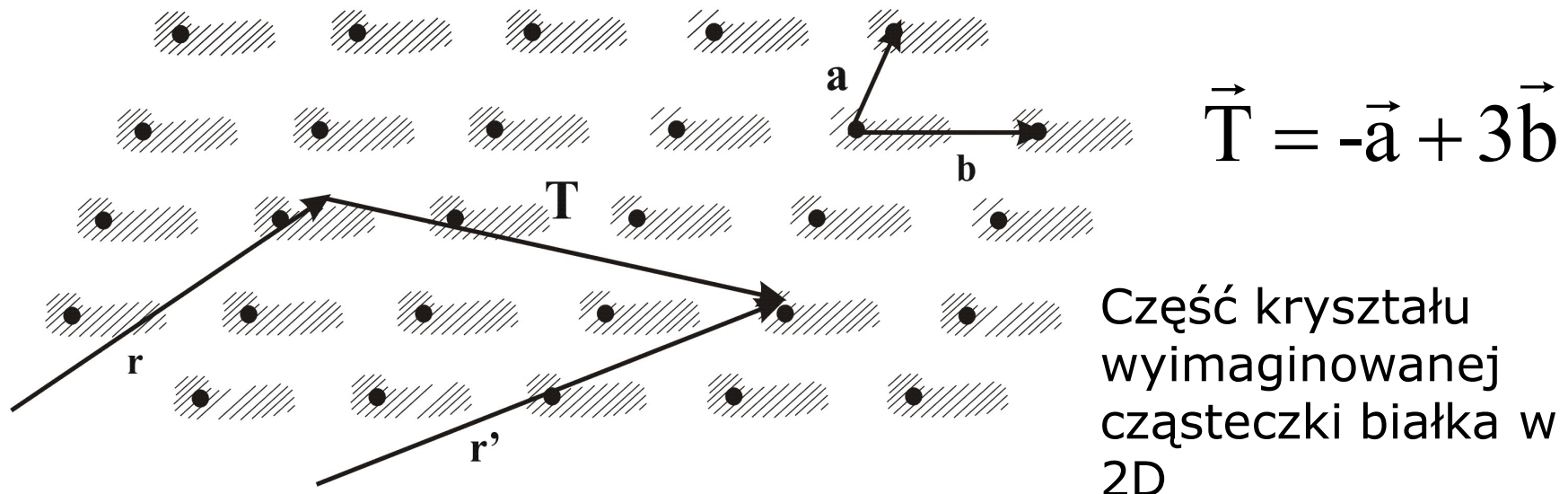
Struktura energetyczna ciał stałych

Struktura kryształu

Doskonały kryształ składa się z uporządkowanych atomów w sieci krystalicznej, opisanej przez trzy podstawowe wektory translacji; $\vec{a}, \vec{b}, \vec{c}$ tak, że układ atomów pozostaje niezmienny czy obserwujemy go z punktu $P(\vec{r})$ czy z punktu $P(\vec{r}')$

sieć+baza=struktura krystaliczna

Sieć krystaliczna

Zbiór punktów $\vec{r}$ '
$$\vec{r}' = \vec{r} + n_1\vec{a} + n_2\vec{b} + n_3\vec{c}$$

gdzie: n_1, n_2, n_3 są dowolnymi liczbami całkowitymi
określonych dla wszystkich liczb całkowitych n_1, n_2, n_3 definiuje
sieć krystaliczną

Sieć: jest regularnym i periodycznym układem punktów
w przestrzeni Ze strukturą krystaliczną mamy do czynienia
wówczas, gdy baza atomów jest przyporządkowana
jednoznacznie do każdego węzła sieci.

Baza: składa się z jednego atomu dla najprostszyc krysztalów
może być również 10^5 atomów lub cząsteczek np. w białkach.

Przekształcenie translacji sieci lub *przekształcenie translacji kryształu* definiuje się jako przesunięcie równoległe kryształu względem siebie o wektor **translacji kryształu T**

$$\vec{T} = n_1\vec{a} + n_2\vec{b} + n_3\vec{c}$$

Komórka prosta sieci:

Jest to równoległościan opisany przez wektory $\vec{a}, \vec{b}, \vec{c}$

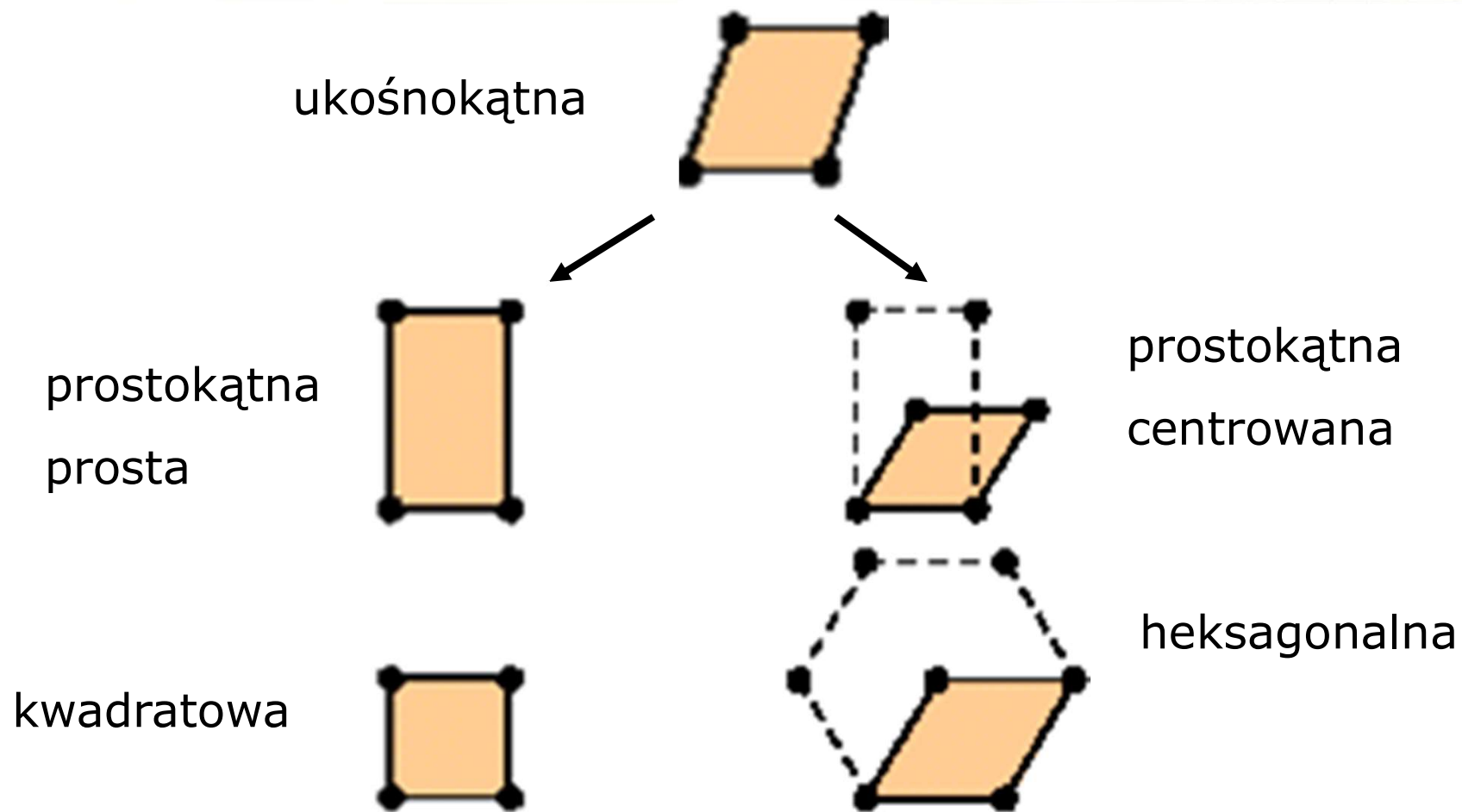
Komórka prosta jest jednym z typów *komórki elementarnej*

Komórka elementarna:

stanowi przestrzeń powstałą z przekształceń translacji kryształu.

Komórka prosta stanowi najmniejszą jednostkę komórki elementarnej.
Jeden węzeł sieci przypada na jedną komórkę prostą.

5 sieci Bravais'go w 2D

Pięć sieci dwuwymiarowych Bravais'go

Sieć	Umowna komórka elementarna	Parametry sieciowe komórki elementarnej
ukośnokaćna	równoległobok	$a \neq b, \varphi \neq 90^\circ$
kwadratowa	kwadrat	$a = b, \varphi = 90^\circ$
heksagonalna	romb	$a = b, \varphi = 120^\circ$
prostokaćna prosta	prostokać	$a \neq b, \varphi = 90^\circ$
Prostokaćna centrowana	prostokać	$a \neq b, \varphi = 90^\circ$

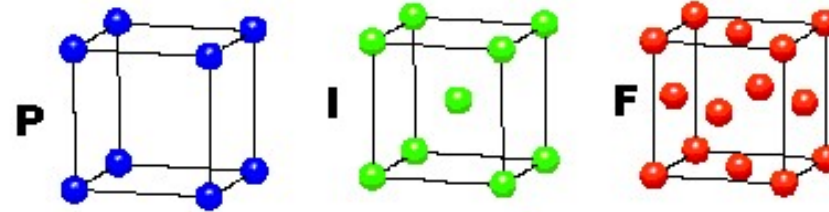
Trójwymiarowe sieci Bravais'go

Istnieje czternaście rodzajów sieci trójwymiarowych, występujących w siedmiu układach krystalograficznych:

- układ regularny (ang. cubic) (sc-simple cubic, bcc-body centered cubic, fcc-face centered cubic)
- heksagonalny (prosty)
- jednoskośny (prosty, centrowany w podstawach)
- trójskośny (prosty)
- rombowy (prosty, centrowany w podstawie, w objętości bc, na ścianach fc)
- tetragonalny (prosty, centrowany w objętości)
- romboedryczny (prosty)

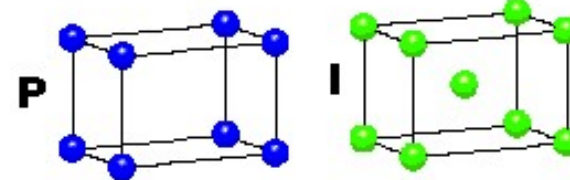
CUBIC

$$a = b = c$$
$$\alpha = \beta = \gamma = 90^\circ$$

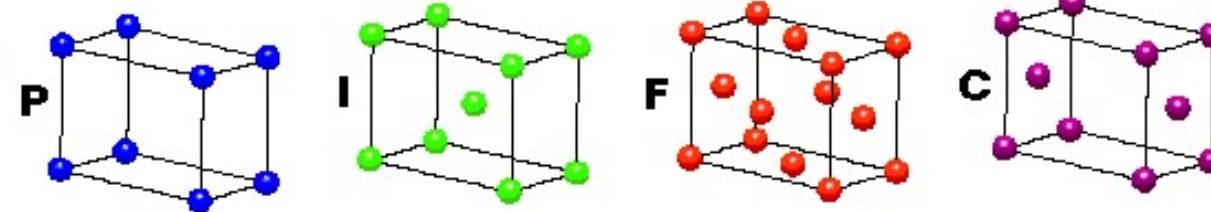
TETRAGONAL

$$a = b \neq c$$
$$\alpha = \beta = \gamma = 90^\circ$$

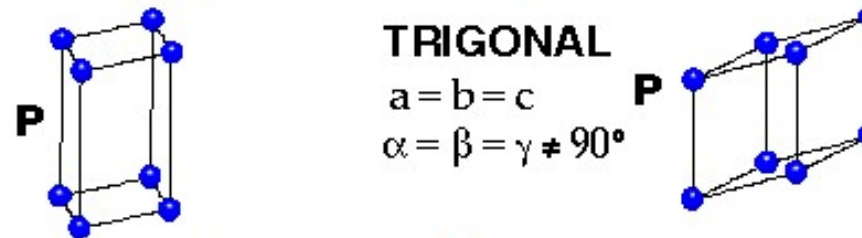
ORTHORHOMBIC

$$a \neq b \neq c$$
$$\alpha = \beta = \gamma = 90^\circ$$

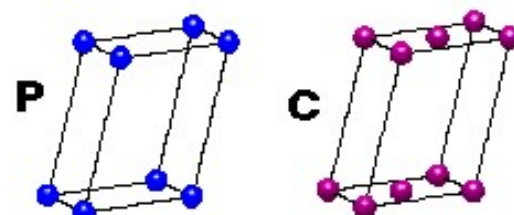
HEXAGONAL

$$a = b \neq c$$
$$\alpha = \beta = 90^\circ$$
$$\gamma = 120^\circ$$

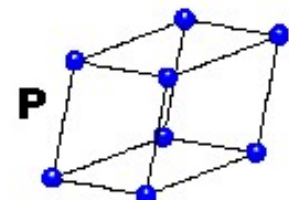
MONOCLINIC

$$a \neq b \neq c$$
$$\alpha = \gamma = 90^\circ$$
$$\beta \neq 120^\circ$$

TRICLINIC

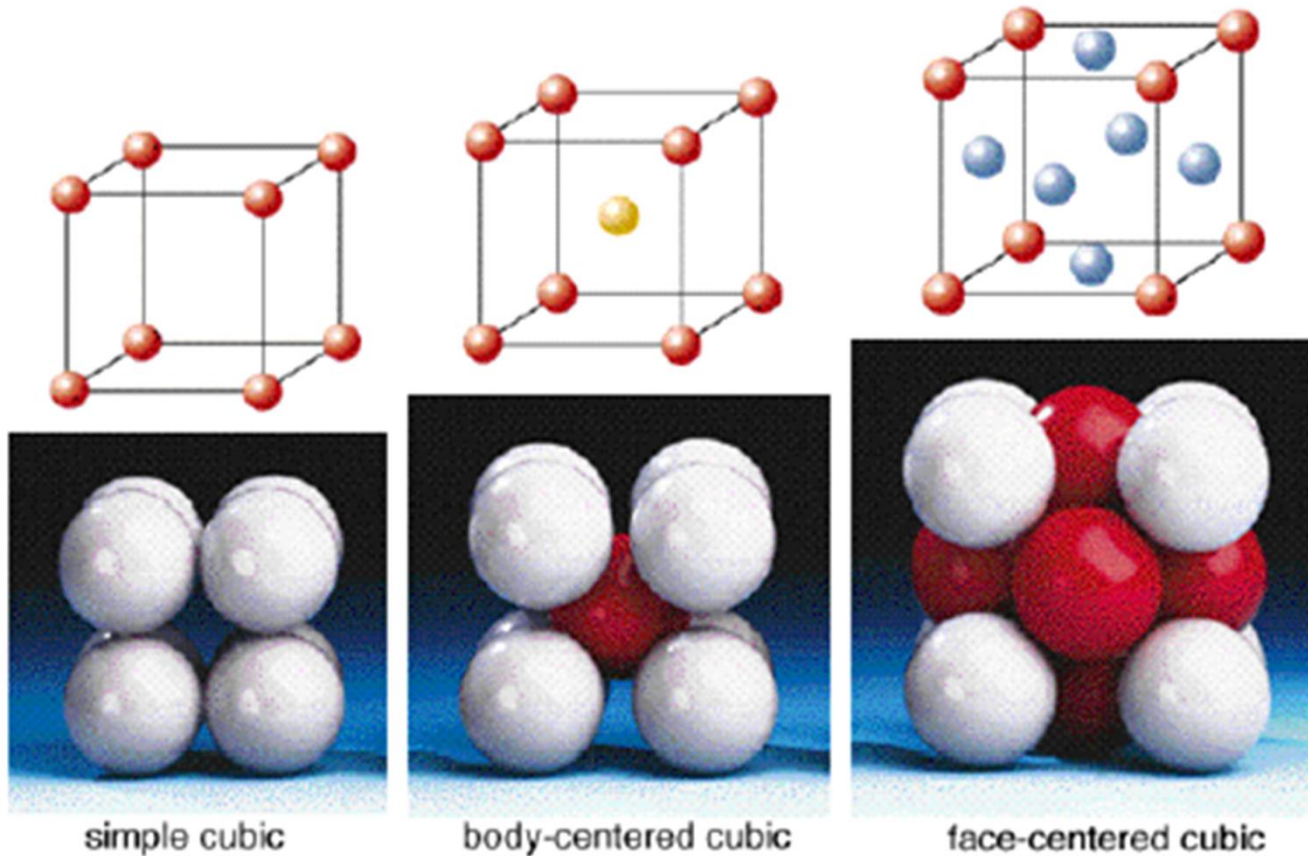
$$a \neq b \neq c$$
$$\alpha \neq \beta \neq \gamma \neq 90^\circ$$

4 Types of Unit Cell
P = Primitive
I = Body-Centred
F = Face-Centred
C = Side-Centred
+
7 Crystal Classes
→ **14 Bravais Lattices**

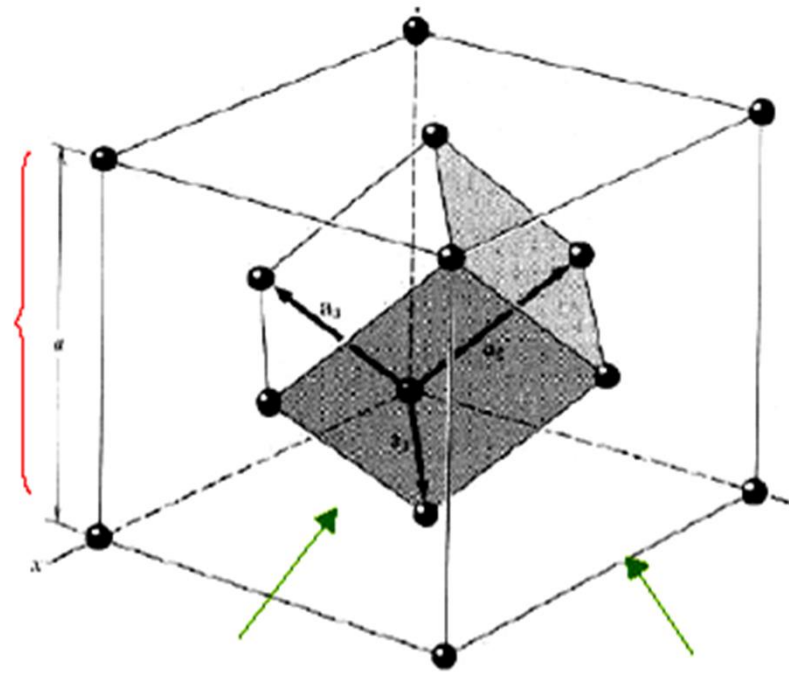

Trzy podstawowe komórki elementarne w 3D

Komórka prosta a komórka elementarna

stała sieci

wektory komórki prostej

$$\vec{a}_1 = \frac{a}{2}(\hat{x} + \hat{y}),$$

$$\vec{a}_2 = \frac{a}{2}(\hat{y} + \hat{z}),$$

$$\vec{a}_3 = \frac{a}{2}(\hat{z} + \hat{x}).$$

komórka prosta

komórka elementarna

Energia potencjalna elektronu w krysztale

$$V(r) = -\frac{Zq^2}{4\pi\epsilon r}$$

Przyjmuje się, że energia potencjalna w krysztale zmienia się periodycznie w przestrzeni, dozwolone stany energetyczne są skwantowane, poziomy grupują się w pasma dozwolone oddzielone od siebie pasmami wzbronionymi.

Pasmowy model ciała stałego: model Kröniga-Penneya

Dlaczego pewne ciała są dobrymi przewodnikami, inne półprzewodnikami o własnościach elektrycznych w znacznym stopniu zależnych od temperatury a jeszcze inne izolatorami? Nie wynika to z modelu elektronów swobodnych.

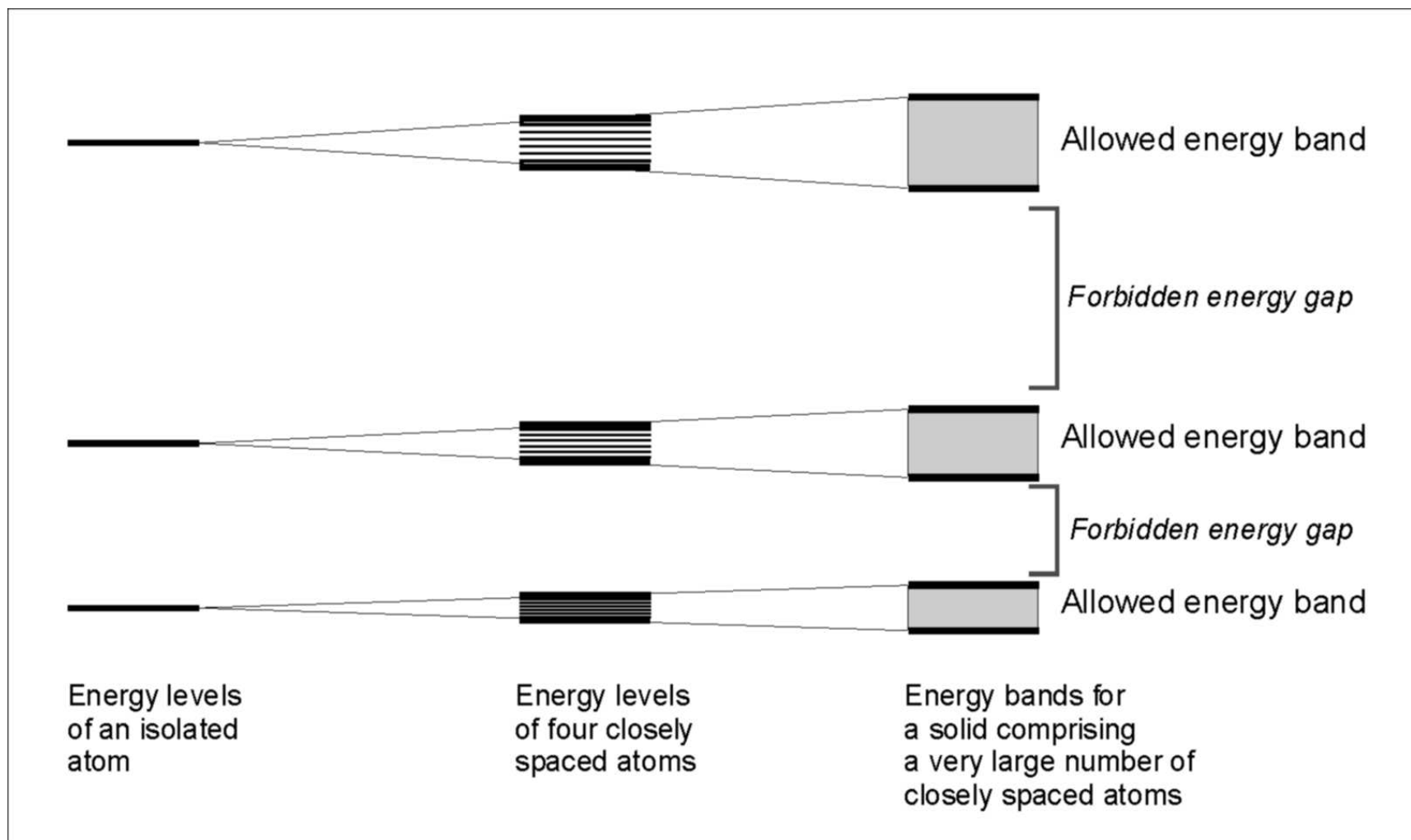
Obserwuje się dużą różnicę między oporem typowego przewodnika metalicznego a izolatora:

opór czystego metalu w niskich temperaturach jest rzędu $10^{-10} \Omega \text{ cm}$

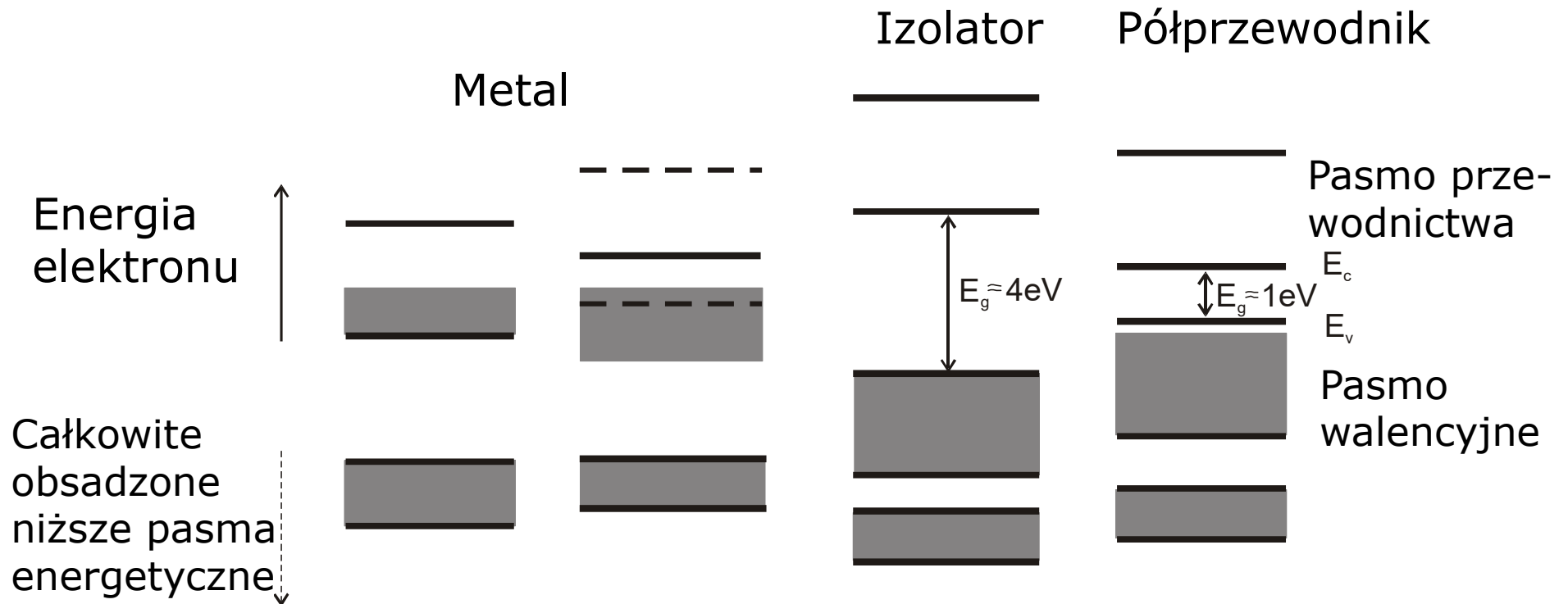
opór izolatora osiąga wartość $10^{22} \Omega \text{ cm}$

Obserwowany przedział wartości oporu obejmujący 32 rzędy wielkości jest przypuszczalnie najszerszym przedziałem wartości powszechnie występującej właściwości ciała stałego.

Tworzenie struktury pasmowej ciał stałych

Struktura energetyczna metali, półprzewodników, izolatorów

Z modelu opisującego strukturę energetyczną ciała stałego wynika, że elektrony w kryształach znajdują się w pasmach energetycznych

Model Kröniga-Penneya

Jednowymiarowy periodyczny potencjał; V_0 – wysokość bariery b – szerokość bariery.

(K. F. Brennan: „The physics of semiconductor”1999)

Model Kröniga-Penneya

Równanie Schrödingera dla tak przyjętego jednowymiarowego potencjału periodycznego ma następującą postać:

Dla:

1) $0 < x < a$ (studnia):
$$-\frac{\hbar^2}{2m} \frac{d^2 \varphi(x)}{dx^2} = E \varphi(x)$$

2) $-b < x < 0$ (bariera)
$$-\frac{\hbar^2}{2m} \frac{d^2 \varphi(x)}{dx^2} + V(x) \varphi(x) = E \varphi(x)$$

Model Kröniga-Penneya

Rozwiązaniem równania Schrödingera dla periodycznego potencjału są funkcje Blocha:

$$\varphi(x) = U_k(x) \exp(\pm ikx)$$

Szukamy $U_k(x)$ podstawiając postulowane rozwiązanie do równań Schrödingera w obszarach studni i bariery.

W obszarze (1) studni otrzymujemy:

$$U_{k1}(x) = A \exp[i(\alpha - k)x] + B \exp[-i(\alpha + k)x]$$

gdzie:

$$\alpha^2 = \frac{8\pi^2 m}{h^2} E = \frac{2m}{\hbar^2} E$$

Model Kröniga-Penneya

W obszarze (2) bariery otrzymujemy:

$$U_{k2}(x) = C \exp[(\beta - ik)x] + D \exp[-(\beta + ik)x]$$

gdzie:

$$\beta^2 = \frac{8\pi^2 m}{h^2} (V_0 - E) = \frac{2m}{\hbar^2} (V_0 - E)$$

Stałe A, B, C i D znajdziemy z czterech równań, które zostaną zapisane przy wykorzystaniu własności funkcji falowych spełniających równanie Schrödingera:

a) ciągłość funkcji:

$$U_{k1}(x)|_{x=0} = U_{k2}(x)|_{x=0}$$

Model Kröniga-Penneya

b) ciągłości pierwszych pochodnych:

$$\left. \frac{dU_{k1}(x)}{dx} \right|_{x=0} = \left. \frac{dU_{k2}(x)}{dx} \right|_{x=0}$$

c) periodyczności funkcji:

$$U_{k1}(x) \Big|_{x=a} = U_{k2}(x) \Big|_{x=-b}$$

d) periodyczności pochodnych:

$$\left. \frac{dU_{k1}(x)}{dx} \right|_{x=a} = \left. \frac{dU_{k2}(x)}{dx} \right|_{x=-b}$$

Model Kröniga-Penneya

Z warunków od a) do c) otrzymamy układ czterech równań jednorodnych na nieznanne wartości A, B, C i D.

Taki układ równań posiada niezerowe rozwiązania, gdy wyznacznik utworzony ze współczynników przy niewiadomych A, B, C i D jest równy zero.

Ten warunek daje w efekcie równanie:

$$P \frac{\sin \alpha a}{\alpha a} + \cos(\alpha a) = \cos(ka)$$

gdzie P jest miarą energii wiązania elektronu w studni potencjału i jest zdefiniowane:

$$P = \lim_{b \rightarrow 0, V \rightarrow \infty} \frac{\beta^2 ab}{2}$$

Model Kröniga-Penneya

$$P = \lim_{b \rightarrow 0, V \rightarrow \infty} \frac{\beta^2 ab}{2}$$

Taka definicja parametru P wynika z następujących własności potencjału V :

Potencjał V spełnia własności funkcji delty Diraca tzn. gdy $b \rightarrow 0$ to $V \rightarrow \infty$ tak, żeby $\beta^2 b$ miało wartość skończoną

Równanie:
$$P \frac{\sin \alpha a}{\alpha a} + \cos(\alpha a) = \cos(ka)$$

jest relacją dyspersji dla tego zagadnienia
i jest zarazem równaniem na nieznaną wartość α

Model Kröniga-Penneya

Zgodnie z równaniem

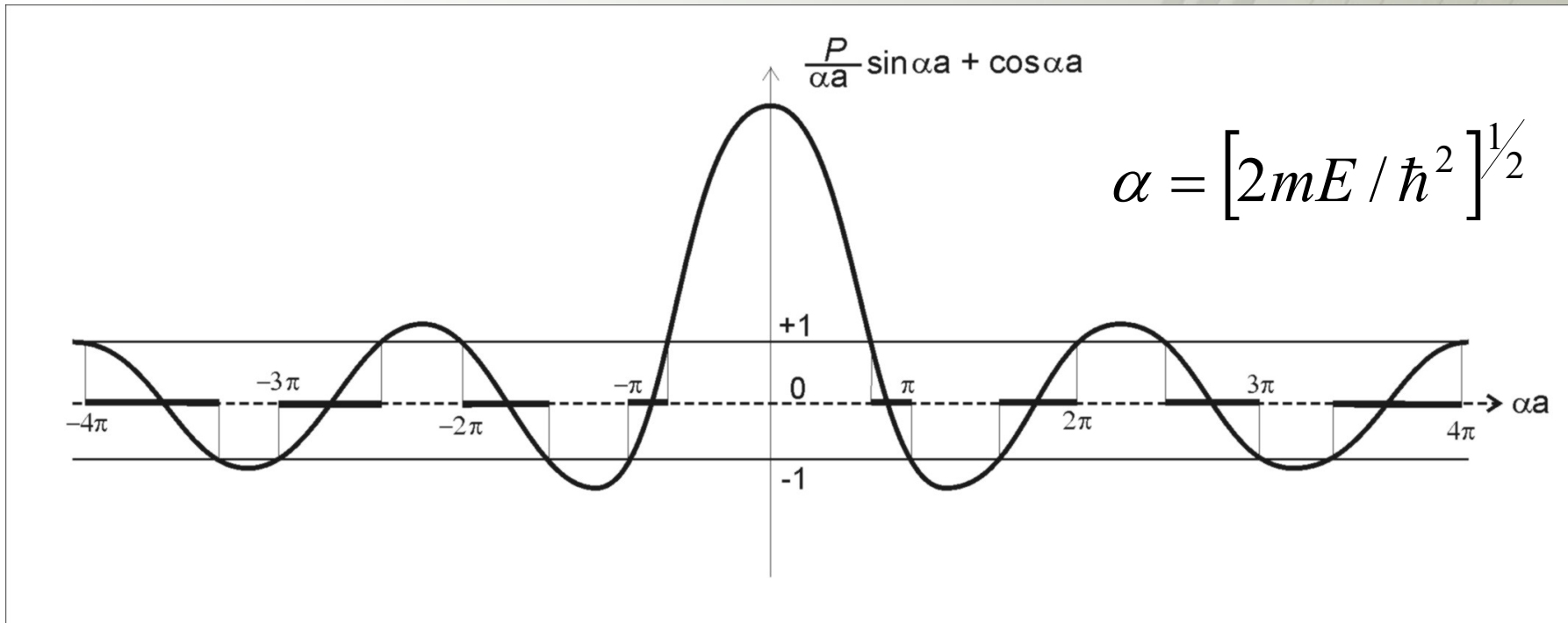
$$\alpha^2 = \frac{8\pi^2 m}{h^2} E = \frac{2m}{\hbar^2} E$$

możemy wyliczyć wartości własne energii E , dla których istnieją funkcje falowe Blocha.

Analizując równanie:
$$P \frac{\sin \alpha a}{\alpha a} + \cos(\alpha a) = \cos(ka)$$

Prawa strona równania zawiera się w wartościach ± 1 natomiast lewa strona może przekraczać te wartości, należy określić zakres zmienności argumentu αa , dla którego lewa strona równania będzie również zawarta w granicach ± 1 .

Model Kröniga-Penneya

Wykres funkcji $P \frac{\sin \alpha a}{\alpha a} + \cos \alpha a$ dla $P = 3\pi / 2$

Dozwolone wartości energii E podane są przez zakresy, dla których funkcja zawiera się pomiędzy $+1$ i -1

Model Kröniga-Penneya

Jak widać z przebiegu funkcji istnieją wartości αa , dla których lewa strona równania:

$$P \frac{\sin \alpha a}{\alpha a} + \cos(\alpha a) = \cos(ka)$$

jest zawarta w wymaganych granicach.

Wartości te wyznaczają zakres pasma energetycznego, w którym znajdują się dozwolone stany energetyczne, dla pozostałych wartości αa występuje **przerwa energetyczna**, tzw. **pasmo wzbronione** co oznacza, że te stany energetyczne nie mogą być obsadzone.

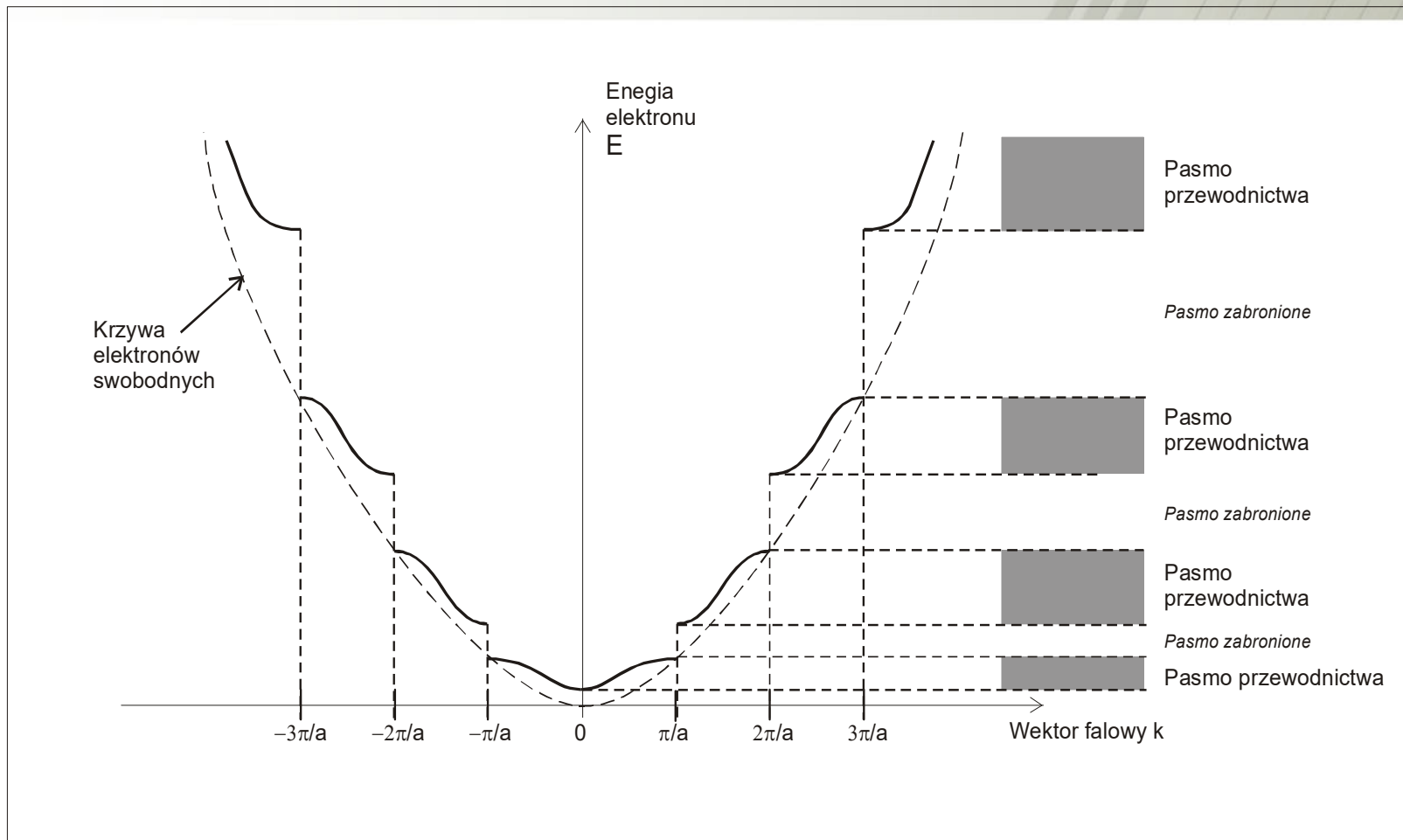

Model Kröniga-Penneya

Z tej analizy wynika, że struktura energetyczna elektronów, znajdujących w obszarze działania periodycznego potencjału posiada charakter pasmowy, występują **pasma dozwolone i pasma wzbronione**.

Jak widać z ilustracji szerokość pasma dozwolonego wzrasta wraz ze wzrostem αa czyli ze wzrostem energii E . Szerokość pasma dozwolonego zależy od P i maleje wraz ze wzrostem P .

Relacja dyspersji w modelu Kröniga-Penneya

zaznaczone są pasma dozwolone i pasma wzbronione oraz linią przerywaną zaznaczona jest relacja dyspersji dla elektronów swobodnych
(na podstawie Kevin F. Brennan „The Physics of Semiconductors...” Cambridge 1999)

Przypadki w modelu Kröniga-Penneya

Z relacji dyspersji wynikają dwa skrajne, dyskutowane wcześniej przypadki:

a) elektron w studni potencjału o nieskończenie wysokich brzegach $P \rightarrow \infty$ pasma energetyczne stają się bardzo wąskie i widmo energii staje się liniowe.

Dla $P \rightarrow \infty$ $\sin \alpha a \rightarrow 0 \Rightarrow \alpha a = \pm n\pi$ bo:

$P \frac{\sin(\alpha a)}{\alpha a}$ ma wartość skończoną i wówczas otrzymujemy:

$$\alpha^2 = \frac{n^2 \pi^2}{a^2} = \frac{8\pi^2 m}{h^2} E$$

Przypadki w modelu Kröniga-Penneya

Z warunku:

$$\alpha^2 = \frac{n^2 \pi^2}{a^2} = \frac{8\pi^2 m}{h^2} E$$

wynika, że wartości własne dla tego zagadnienia wynoszą:

$$E = n^2 \frac{h^2}{8ma^2}$$

Przypadki w modelu Kröniga-Penneya

b) Elektron swobodny $P \rightarrow 0$

wówczas wszystkie stany są dozwolone:

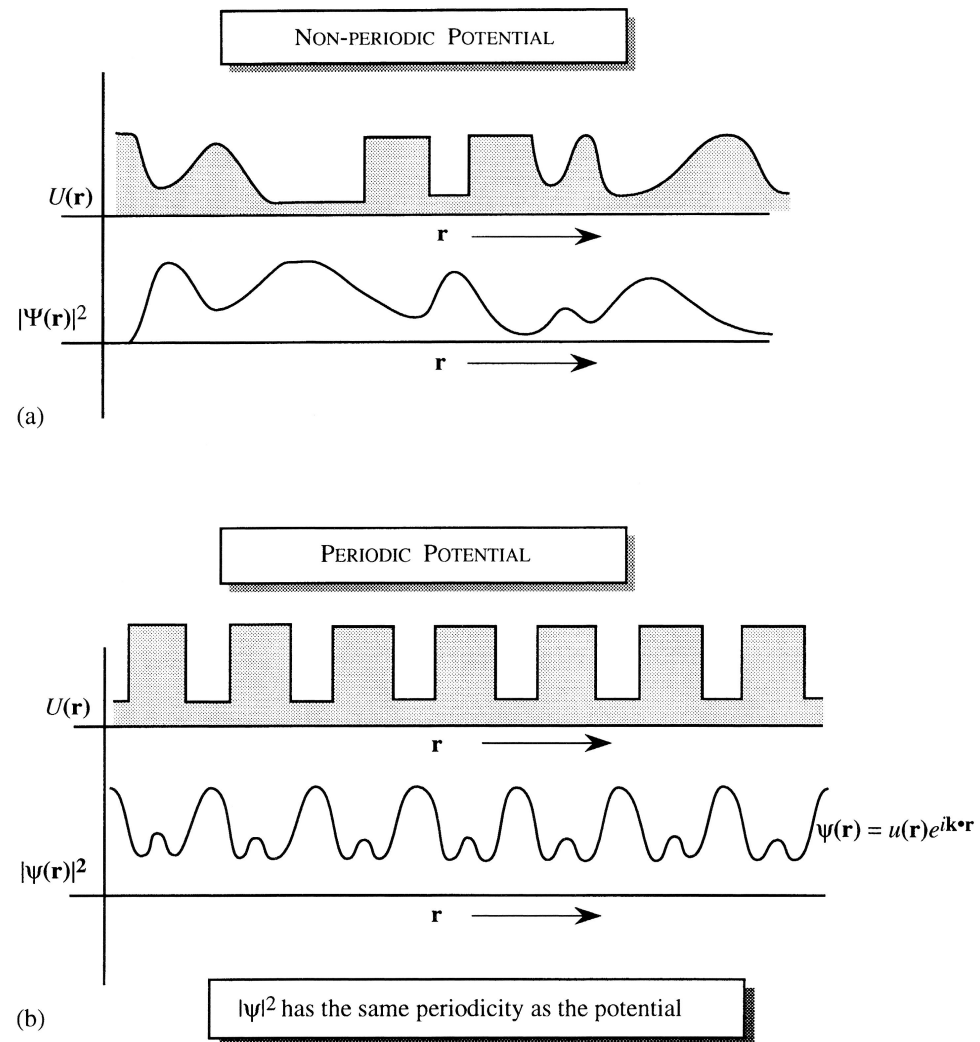
$$\cos(\alpha a) = \cos(ka) \Rightarrow \alpha = k$$

$$\alpha^2 = \frac{8\pi^2 m}{h^2} E = k^2$$

$$E = \frac{h^2}{8\pi^2 m} k^2$$

Dla $0 < P < \infty$ otrzymujemy przypadek pośredni, pasma energii dozwolonej przedzielone są pasmami wzbronionymi.

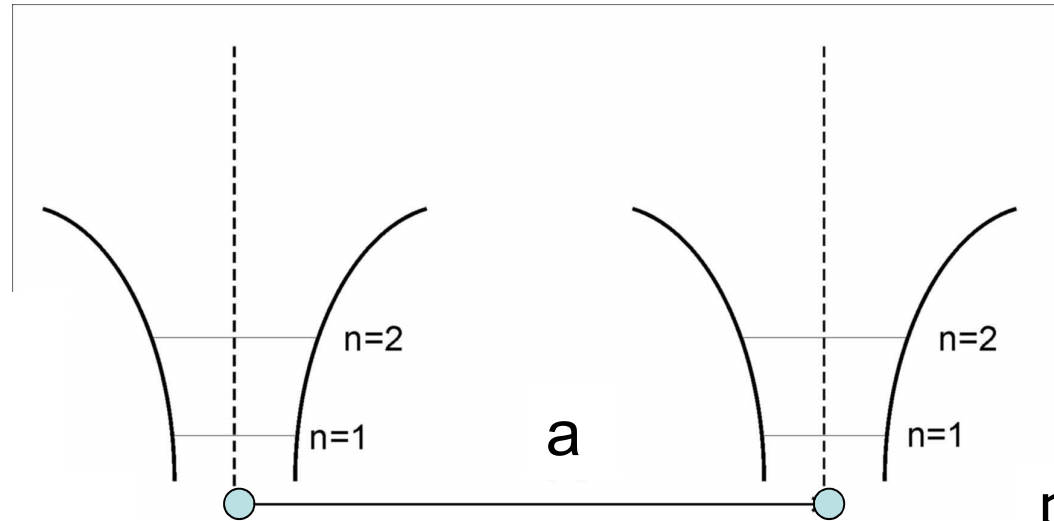
Źródło, książka:
Jasprit Singh
*„Smart Electronic
 Materials
 Fundamentals and
 Applications”*
 University of
 Michigan 2005,
 strona 86

Figure 2.23: (a) Potential and electron probability value of a typical electronic wavefunction in a random material. (b) The effect of a periodic background potential on an electronic wavefunction. In the case of the periodic potential, $|\psi|^2$ has the same spatial periodicity as the potential. This puts a special constraint on $\psi(\mathbf{r})$ according to Bloch's theorem.

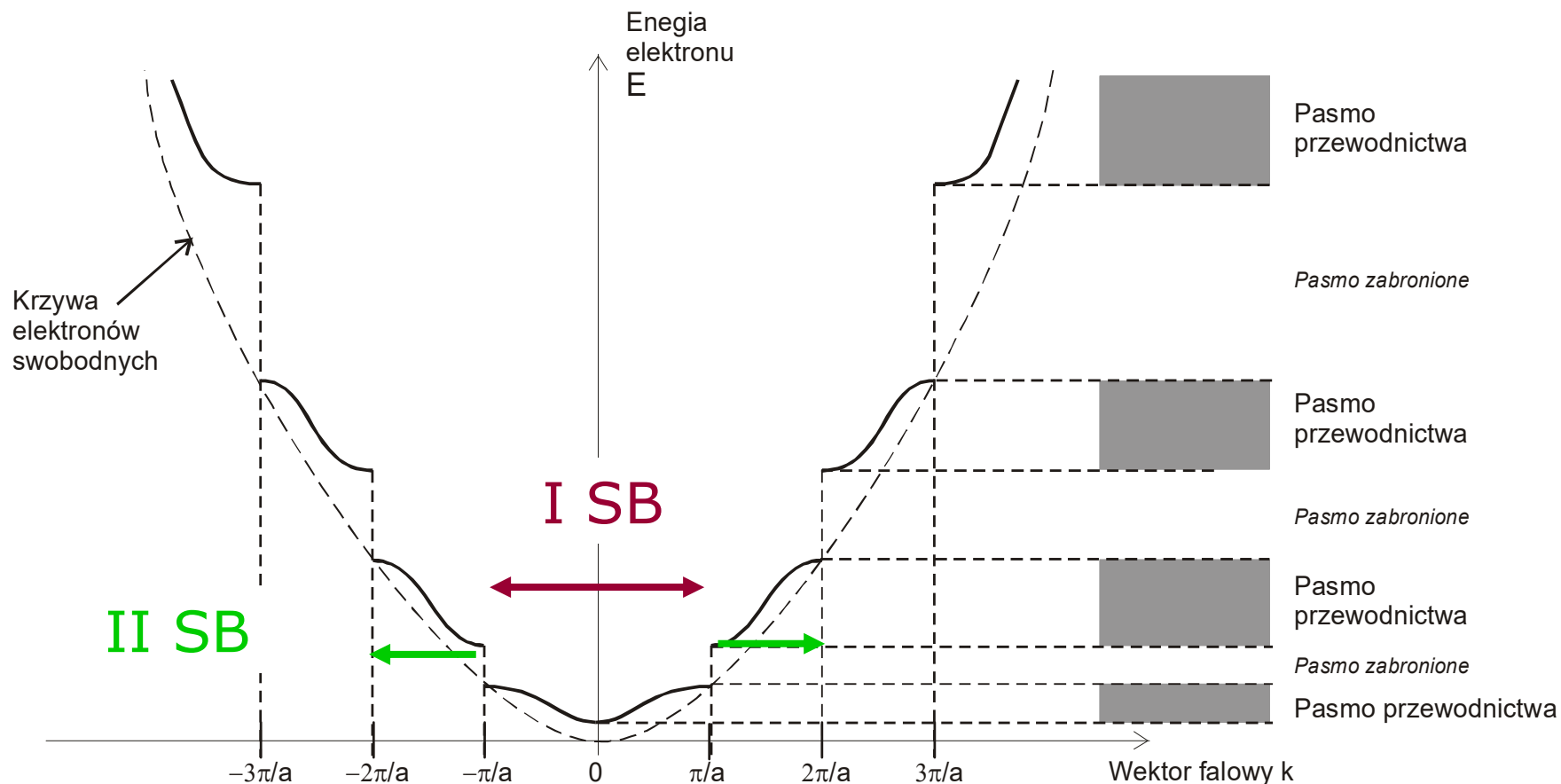
Przybliżenie periodycznego potencjału sieci krystalicznej

model
Kroniga-
Penneya

potencjał
rzeczywisty

Strefy Brillouina

Nieciągłości funkcji $E = E(k)$ występują dla

$$k = \pm \frac{n\pi}{a}$$

Strefy Brillouina

Dla wartości k zawartych między tymi, w których relacja dyspersji $E(k)$ jest nieciągła, wszystkie wartości własne są dopuszczalne.

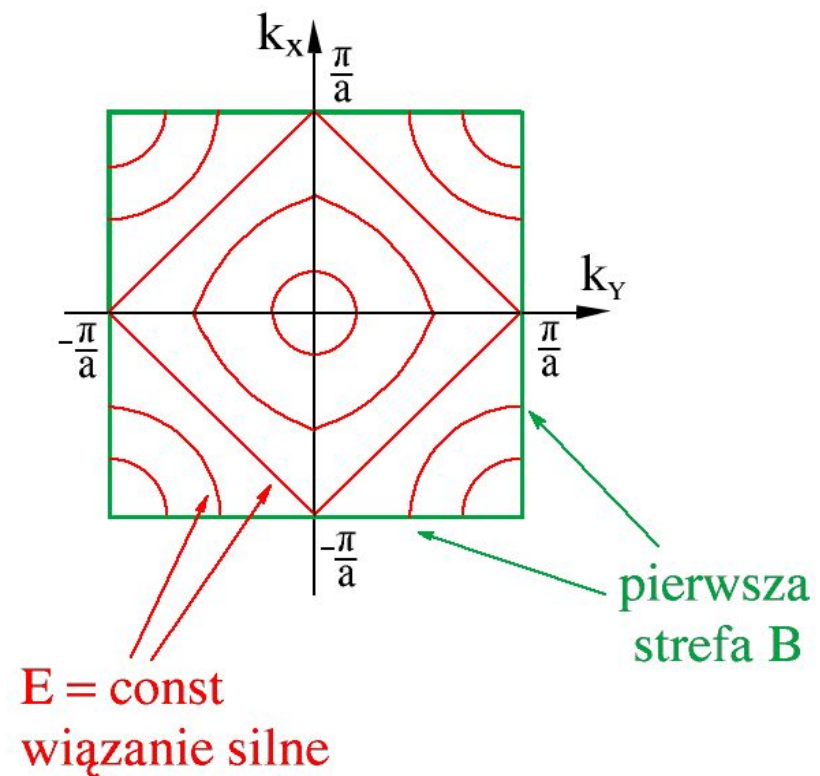
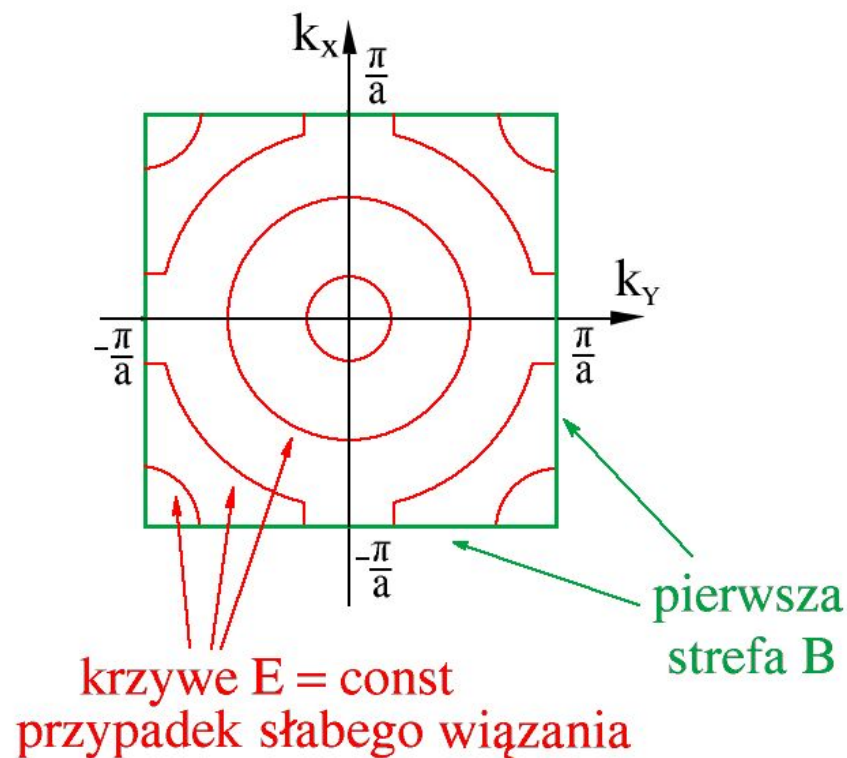
Wartości k zawarte między $-\pi/a$ oraz $+\pi/a$ wyznaczają **I-szą strefę Brillouina**.

Wartości k zawarte między $+\pi/a$ i $+2\pi/a$ oraz $-\pi/a$ i $-2\pi/a$ wyznaczają **II-gą strefę Brillouina**.

Można wykreślić krzywe stałej energii $E = \text{const}$.
Gdy relacja dyspersji jest kwadratowa ($E \sim k^2$) to krzywe $E = \text{const}$ są kołami. Przykład elektrony swobodne w modelu Fermiego.

Strefy Brillouina

Gdy elektrony poruszają się w polu zmiennego potencjału np. w sieci krystalicznej (potencjał periodyczny) to relacja dyspersji nie jest kwadratowa.

Strefy Brillouina

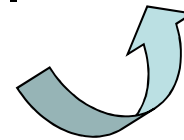
Przerwy pomiędzy wierzchołkiem dozwolonego pasma a dnem następnego wyższego pasma mogą być rozumiane jako wynik odbicia Bragga fali bieżącej opisującej elektron poruszający się w sieci.

Fala odbija się od barier i gdy jest spełniony warunek Bragga:

$$2a = n\lambda$$

występuje interferencja konstruktywna.

Ale $\lambda = \frac{2\pi}{k}$

Otrzymujemy $a = \frac{n\pi}{k}$

Strefy Brillouina

Wartości k , dla których pojawiają się przerwy w $E(k)$ są dokładnie tymi wartościami liczby falowej, dla których długość fali λ spełnia warunki odbicia Bragga.

Przerwy powstają bo istnieją dwa sposoby na to, aby amplituda fali padającej była równa amplitudzie fali odbitej (tworzy się fala stojąca), dla każdej krytycznej wartości k :

$$k = \frac{n\pi}{a}$$

$$\psi = e^{i(\pi/a)x} + e^{-i(\pi/a)x} \propto \cos(\pi x / a)$$

$\uparrow$ $\uparrow$
 fala padająca   fala odbita
 $\downarrow$ $\downarrow$

lub

$$\psi = e^{i(\pi/a)x} - e^{-i(\pi/a)x} \propto \sin(\pi x / a)$$

Strefy Brillouina

Przypadki:

$$\psi = e^{i(\pi/a)x} + e^{-i(\pi/a)x} \propto \cos(\pi x / a)$$

$$\psi = e^{i(\pi/a)x} - e^{-i(\pi/a)x} \propto \sin(\pi x / a)$$

różnią się ze względu na położenie węzłów fali stojącej a zatem położenia maksimum i minimum gęstości prawdopodobieństwa $\psi\psi^*$

W pierwszym przypadku ($\cos \pi x/a$) gęstość prawdopodobieństwa będzie maksymalna dla $x=0, \pm a, \pm 2a...$ podczas gdy dla drugiego przypadku ($\sin \pi x/a$) gęstość prawdopodobieństwa w tych punktach będzie równa 0.

Jeżeli punkty te są położeniami barier pomiędzy jonami to elektron będzie odczuwał większe odpychanie w przypadku drugim czyli będzie miał wyższą energię niż w przypadku pierwszym. **Istnieją dwie energie dla tej samej krytycznej liczby falowej k .**

Masa efektywna elektronu w kryształach

Ruch elektronu w zewnętrznym polu elektrycznym jest równoważny propagacji paczki fal.

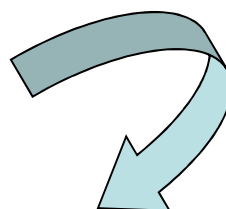
Paczka ta jest utworzona ze stanów leżących w pobliżu dowolnej szczególnej wartości k w pojedynczym paśmie.

Prędkość grupowa tej paczki wynosi:

$$v_g = \frac{d\omega}{dk} = \hbar^{-1} \frac{dE}{dk}$$

Masa efektywna elektronu w krysztale

W obecności zewnętrznego pola elektrycznego na elektron w krysztale działa siła:

$$\vec{F} = e\vec{\mathcal{E}} = \hbar \frac{d\vec{k}}{dt}$$

Wyliczamy przyspieszenie jakie uzyskuje elektron pod wpływem działania siły:

$$\frac{dv_g}{dt} = \hbar^{-1} \frac{d^2 E}{dk dt} = \hbar^{-1} \frac{d^2 E}{dk^2} \left(\frac{dk}{dt} \right)$$

Otrzymujemy:

$$\frac{dv_g}{dt} = \hbar^{-2} \frac{d^2 E}{dk^2} F$$

Po przekształceniu:

$$F = \frac{dv_g}{dt} \hbar^2 \left(\frac{d^2 E}{dk^2} \right)^{-1}$$

Masa efektywna elektronu w kryształach

$$F = \frac{dv_g}{dt} \hbar^2 \left(\frac{d^2 E}{dk^2} \right)^{-1}$$

Zgodnie z drugą zasadą dynamiki Newtona dostajemy definicję masy efektywnej:

$$m^* = \hbar^2 \left(\frac{d^2 E}{dk^2} \right)^{-1}$$

Masa efektywna m^* uwzględnia siły wewnątrz kryształu a zatem potencjał periodyczny, gdyż wyrażenie $\frac{d^2 E}{dk^2}$ zależy od relacji dyspersji, a ta z kolei od charakteru potencjału.

Masa efektywna

Przykład obliczania masy efektywnej dla elektronu swobodnego.

Dla elektronu swobodnego relacja dyspersji opisana jest wzorem:

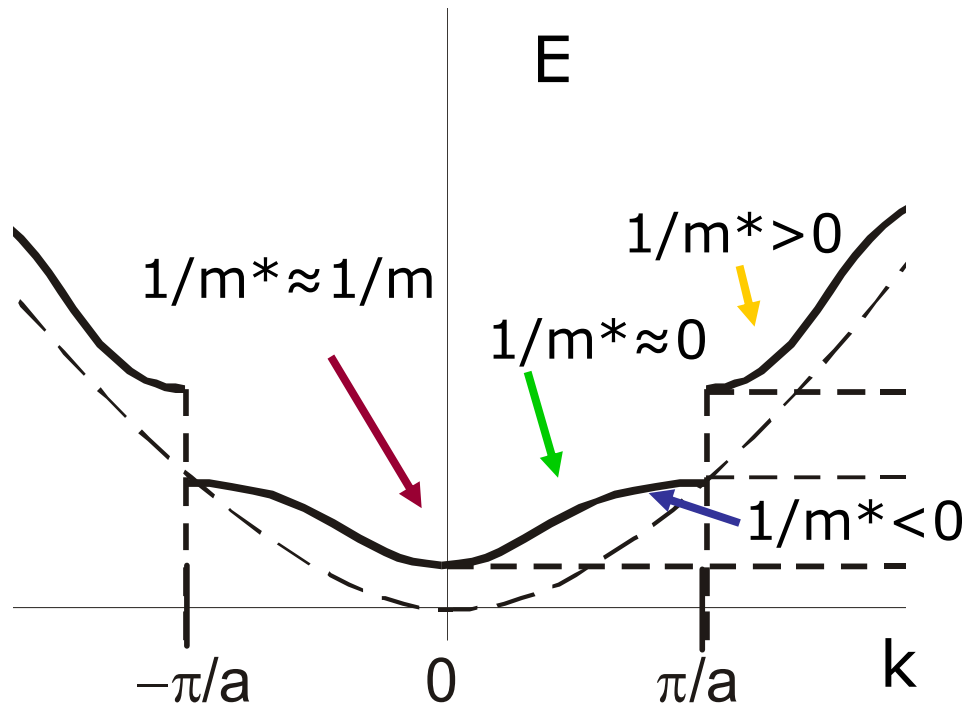
$$E = \frac{\hbar^2}{2m} k^2$$

Stąd:

$$\frac{d^2 E}{dk^2} = \frac{\hbar^2}{m}$$

Korzystając z definicji: $m^* = \hbar^2 \left(\frac{d^2 E}{dk^2} \right)^{-1} \Rightarrow m^* = m$

Masa efektywna elektronu w modelu Kroniga-Penneya

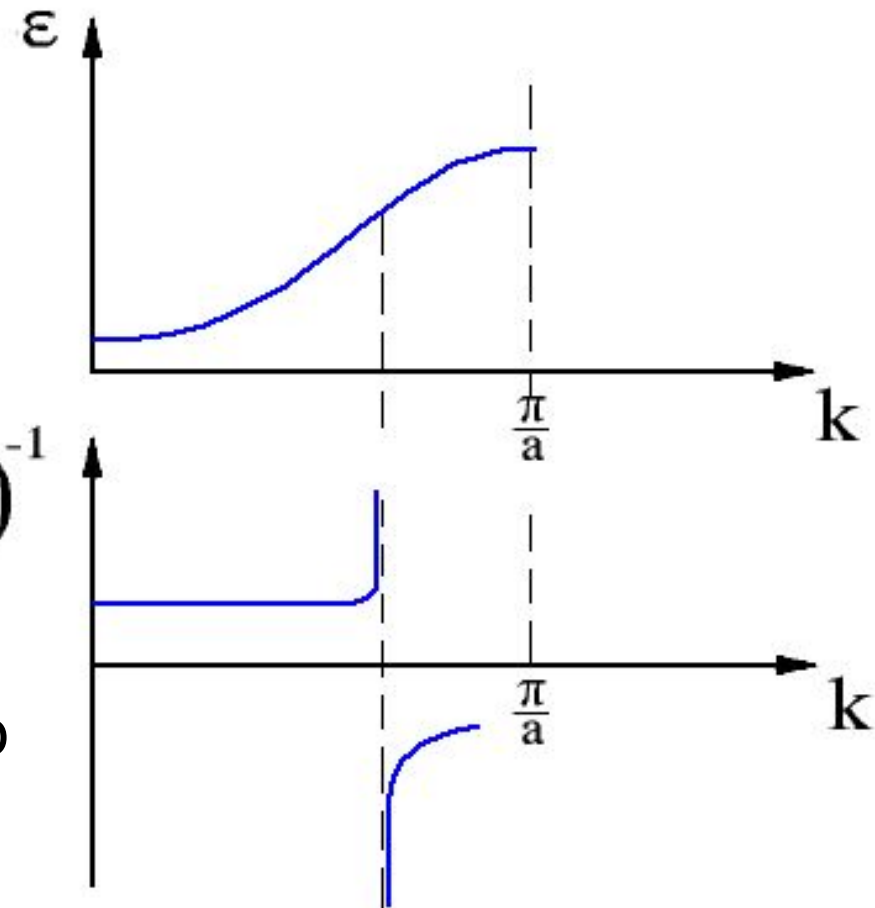
$$1/m^* = \hbar^{-2} \left(\frac{d^2 E}{dk^2} \right)$$

Masa efektywna objaśnia reakcję elektronu w kryształach na przyłożone pole elektryczne.

Masa efektywna jest też miarą krzywizny pasma i jest mała gdy E rośnie szybko z k (gęstość poziomów mała)

Masa efektywna elektronu w kryształach

Zależność energii elektronu od wektora falowego k (relacja dyspersji) w pierwszej strefie Brillouina

Zależność masy efektywnej elektronu od wektora falowego k w pierwszej strefie Brillouina